

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№5

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB[®]
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

OpenAIRE

Road

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

BASE

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Crossref

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 878 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-mayda ruxsat etildi.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongirاتبay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

“Zavur kollektor suvlarining kimyoviy tarkibi tahlili va ularni tozalash zarurati (Qoraqalpog‘iston Respublikasi misolida)”.....	20
Kungiratbay Sharipov, Ma‘ruf Nurmanov	
Forming demand and stimulating sales in Uzbekistan.....	26
Musayeva Shoirazimovna	
Членство в ВТО как драйвер развития: взгляд Узбекистана через призму опыта Вьетнама и Казахстана.....	30
Ж.Я.Нуриллаев	
Mamlakatimizda tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash tartibi va ularning bank tizimi moliyaviy barqarorligiga ta'siri tahlili.....	37
Xolmamatov Farhodjon Kubaevich	
O'zbekiston respublikasida aholi bandligini ta'minlashdagi dolzarb masalalar	44
Ibragimov Elmurod Gulboynor o'g'li	
O'zbekiston respublikasida elektr energiyasi ta'minoti hajmini yalpi ichki mahsulot hajmiga ta'sirini ekonometrik tahlil qilish	48
Fayziyev Rabim Alikulovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarining xizmat turlarini takomillashtirish amaliyoti	60
Umurzoqova Adiba Ochilovna	
Qishloq xo'jaligi kooperativi boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari	67
Abduraxmanov Ramazon Abdullayevich	
O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlari umumiy hajmini prognozlashda ekonometrik modellar (yillik)	72
Qodirov Farxod Amirovich, Bo'riyeva Qundiz Muratbaevna	
Oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligi tizimini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari.....	77
Mahamatova Maftuna	
Xufiyona va yashirin iqtisodiyotning amaliy tahlili o'zbekiston miqyosida.....	83
Koshanov Abdimurat Azat uli	
Soliq tizimini barqarorligini belgilovchi omillar tahlili.....	87
Nurillayev Jasurbek Davronbekovich	
Mahalliy budjetlar daromad manbalarini mustahkamlash omillari.....	92
Soatova Nodira Boboxanovna	
Bank infratuzilmasining raqamli transformatsiyasi va resurslar bazasi shakllanishi: nazariy asoslar va texnologik yondashuvlar.....	97
Raxmatov Azizjon Jaloliddinovich, Jumayev Muzaffar Mahmud o'g'li	
Ichki auditning transformatsion potentsiali: tahliliy amallarni takomillashtirish orqali samaradorlikni oshirish.....	102
Misirov Akbarali Pardaboyevich, Ismoilov Asadbek Abdusamat o'g'li	
Xorijiy mamlakatlarda yashil moliyalashtirishni rivojlantirish yo'llari.....	110
Qorriyeva Shahnoza Safarbayevna	
Yashil moliya – iqtisodiy rivojlanish mexanizmi sifatida	117
Nodir Xidirov G'iyosaliyevich	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarning likvidliligi va moliyaviy barqarorligini ta'minlashning xorij tajribasi va uning amaliy ahamiyati	122
Bauyetdinov M.J.	
Теоретические подходы к определениям агрессии социально - экономической и политической стабильности государства как фактор повышения рекреационных потребностей	128
Алимова Райхона Баходировна	
Innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida talabalarning metodik tayyorgarligini shakllantirish.....	139
Komilov Umidjon Normurod o'g'li, Tulyaganova Gulnoza Olimjon qizi	

Kichik biznes subyektlarini moliyalashtirish manbalari	143
Nematulloyev Suxrob Sobirovich	
Bir qatlamli elastik asosda joylashgan to'sinning seysmik kuchlar ta'siridagi tebranishining V.Z. Vlasov usuli asosida analitik tadqiqi	148
Kamola Xaydarova	
"Sibir daryolarining burilishi" loyihasining tarixiy va retrospektiv tahlili	153
Mahmudov Nosir Mahmudovich	
Sarguzasht turizmini rivojlanishi va sarguzasht turlarda turistlarning xavfsizligini ta'minlashda instruktor-gidlarning roli	159
Tilovmurodov Dostonbek Furqat o'g'li	
Scientific-theoretical foundations of the use of ict in ensuring management efficiency and security in enterprises	165
Khalilov Bekzod Akhmatovich	
Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishlari.....	171
Mirtursunova Dinara Anvarovna	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini joriy etishni takomillashtirish yo'llari.....	175
Tangriyev Izzat Raxmatullayevich	
Qashqadaryo viloyatida eko va etno turizmni rivojlantirishning istiqbollari va iqtisodiy samaradorligi.....	181
Erkayeva Barno, Xushvaqto'v Ramziddin	
O'zbekiston bank tizimida raqamli valyutalar va yashil investitsiyalar integratsiyasini takomillashtirish	186
Nodirov Azizxon Asrorovich	
Global energiya noaniqligining o'zgaruvchanligi ekonomertik modellari	192
Bexzod Qo'ziboev	
Экоцифра: цифровизация МСП для зеленого устойчивого роста	197
С.С. Убаева	
Qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish va ekologik toza hududni yo'lga qo'yishning ahamiyati	201
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
Statistika fanining shakllanish bosqichlari va rivojlanish tendensiyalari	206
Nabixodjaev Abbas Abdupattahovich, Umarova Mukaddas Abbasovna	
Hududlarning atmosferaga chiqaradigan zararli chiqindilar miqdorini sanoat mahsulotiga nisbati bo'yicha tahlili	210
Baqoyev Husan Nuriddinovich	
Qayta tiklanadigan vodorod narxlari strategiyasini o'rganish: xarajat noaniqliklarini bartaraf etish	216
Nuraliyeva Komila Sanakulovna	
Qishloq xo'jaligini "yashil" iqtisodiyot asosida rivojlantirishga o'tishning zarurligi va mohiyati	221
Yoldoshev Mutalib Ibrohimovich	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda "yashil investitsiyalar" dan foydalanishning xorij tajribalari	225
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna, Rustamova Nasiba Arslanovna	
Ijtimoiy iqtisodiy ehtiyojlar va ularning iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni.....	230
Raxmonova Feruza Musaqulovna	
Oliy ta'lim xizmatlarini ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotda tutgan o'rni.....	234
Mirzaxajeva Shaxzoda Shuxratovna	
Tijorat banklari muammoli kreditlarining likvidlikka ta'siri.....	240
Karshiyev Adham Anvarovich	
Kichik firmalarning raqobatbardoshligini oshirishning nazariy metodologik jihatlar.....	245
Ruzmetov Davron Ibrogimovich, Aliyev Maqsudbek Erkinovich	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatlari.....	251
Talapova Nargiza Baxriddinovna	

“Deviant xulq-atvorli o’smirlarning ijtimoiy moslashuvining psixologik xususiyatlari”	255
Saidbekova Feruza Anvarbek qizi	
Aholi daromadlarini diversifikatsiya qilishda davlat siyosatining roli va imkoniyatlari	258
Nutfullayev Shohrux Mexli o’g’li, Qurbanov Ulug’bek Erkinovich	
Анализ показателей развития зелёной химии по всему миру и в узбекистане за последние десять лет	262
Фозилова Фирангиза Комиловна	
Tijorat banklarining o’zbekiston respublikasi iqtisodiyotiga ta’siri	270
Masharipov Rasulbek Jo’rabekovich	
Biznes birlashuvda buxgalteriya hisobi va auditni takomillashtirish yo’nalishlari	273
Hamroyeva Zuhra Amiral qizi, Xayitboyeva Laylo Oybekovna, Mirzarayimov Sardorbek Ravshanovich	
O’zbekiston respublikasida pul-kredit siyosatining maqsadi	277
Adilov Zuxriddin Marip o’g’li	
Qishloq xo’jaligi mahsulotlarining ishlab chiqarish va bozorlararo aloqalarining statistik o’zgarish tendensiyalari	281
Zakirova Umida Maxamadaminovna	
Iqtisodiy bilimlarni shakllanishi va rivojlanishi	286
Po’latov Abdulloh Xolxo’jayevich	
Теоретические основы эффективного управления финансовыми ресурсами предприятий с государственной долей (на примере узбекистана)	291
Ахмедов Дилшод Турсункулович	
Robototexnika asoslari va maktab ta’limida qo’llanilishi	298
Tuxliyev Muslimbek Sherzod o’g’li	
Sun’iy intellektlar yordamida o’quvchilarni hayotiy faoliyat ko’nikmasini shakllantirishi	303
Mirxasilova Zulfiya Kochkarovna, Abdurahmanova Ozoda Djo’rayevna, Kurbanov Azimjon Jo’raboy o’g’li	
Levi tengsizligi uchun A.N. Kolmogorov teoremlari	316
Saypiddinov Shukrullo Sadrdinovich, Baxramov Rustamjon Qambarali o’g’li	
Rivojlanayotgan mamlakatlar bank tizimida raqamli moliyaviy texnologiyalarni joriy etish afzalliklari	320
Xodjimamedov Akmal Ashurovich, Umedov Abdullo Umedovich	
O’zbekiston respublikasining mdh mamlakatlari bilan tashqi savdo faoliyati tahlili: o’zgarish tendensiyalari va istiqbollari	326
Ilyosov Asrorjon Axrorjon o’g’li, Abdullaev Alisher Maxmudovich, Tuxtasinova Muxayyo Mirzasultonovna	
Elektron tijoratni rivojlantirishning xorij tajribasi	330
Madieva Zuxra Iskandarbekovna	
Inson resurslarini o’rganishning asosiy yondashuvlari: mohiyat-ta’rifiy tahlil	336
Bakirov Qobiljon Mamatyusupovich	
Bandlikni ta’minlashda davlat tomonidan institutsional muhit yaratishning roli	340
Dilorom Tojiboyeva, Umida Ravshanovna Anvarova	
Mamlakatimizda islom moliyasini rivojlantirish maqsad va choralari	346
Xoliyov Xomid Boynazarovich	
Разработка экспертной системы для оценки финансового состояния предприятия	352
Tajibayeva Kizlargul Ajiniyazovna	
Farg’ona vodiysi viloyatlarida kichik biznes ko’rsatkichlarining o’zgarishi: panel regressiya tahlili	362
Tojiyeva Muhabbatxon Mansurjon qizi	
O’zbekiston Respublikasida makroiqtisodiy ko’rsatkichlarni hisoblashdagi asosiy muammolar va ularning yechimlari	368
Farmonov Ilhomjon Iqboljon o’g’li	
Xorijiy tajriba asosida korxonalar innovatsion faolligini boshqarishni takomillashtirish	374
Hakimova Nozimaxon Sobirjon qizi	
Mahalliy davlat hokimiyati organlarida milliy kadrlar zaxirasini shakllantirish	380
G’aniev Elyor Sobirjonovich	
O’zbekistonda sirkulyar iqtisodiyotga o’tishning ahamiyati	386
Mirzayev Muzaffar Maxmudovich	

The role of international investments in greening and ecological rehabilitation of the aral sea region	392
Ospanova Feruza Bazarbaevna	
“Зеленое направление” совершенствования бухгалтерского учета	397
Ибрагимов Гайратжон Артикович	
Xarajatlarni kelib chiqish joylari va javobgarlik markazlari bo'yicha hisobga olishni takomillashtirish	403
Xamidova S.Ya.	
Mintaqalarni iqtisodiy rivojlantirishning metodologik asoslari va ularni takomillashtirish.....	409
Toshaliyeva Saodat Toxirovna	
O'zbekistonda kichik turar joy biznesini rivojlantirishda xorijiy tajribalar	414
Yo'ldashev Bekzodjon Sherzodjon o'g'li	
Tijorat banklarida davlat maqsadli dasturlarini moliyalashtirish yuzasidan ilmiy-nazariy qarashlar.....	419
Shodiyev Shuhrat Sunnat o'g'li	
Qandolat mahsulotlari bozorida marketing strategiyalaridan foydalanishning xorijiy mamlakatlar tajribasi.....	426
Azlarova Munira Muxammad-Amin qizi	
Risk management in commercial banks, methodological approaches and practical implementation	433
Baymuratova Zina Aqilbekovna, Jarilkapova Naubaxar Paraxat qizi	
The impact of competition on economic growth: evidence from uzbekistan's automotive industry.....	439
Saydaliyeva Dilrabo Baxriddin qizi	
Raqamli texnologiyalarning oliy talim xizmatlarini rivojlantirishdagi o'rni.....	444
Mirzaxadjayeva Shahzoda Shuxratovna	
Развитие производства сельскохозяйственной продукции путем развития цифровых технологий.....	450
Юсупов Мухиддин Соатович	
Tijorat banklarida loyihaviy moliyalashtirish risklarini boshqarish amaliyotini takomillashtirish	457
Berdiyev Akram O'ktamovich	
Iqtisodiy tarmoqlarni soliqqa tortish orqali investitsiya loyihalarini rivojlantirish.....	463
Sharipov Eldor Salohiddin o'g'li	
Iqtisodiyotda investitsiya va kredit salohiyatini bank faoliyatiga ta'siri.....	468
Ergashova Nilufar Sobirovna	
Qurilish materiallari sanoati korxonalarining raqobatbardoshlik salohiyatini boshqarishni takomillashtirish	473
Tashmukhamedova Karima Samatovna	
Ziyorat turizmini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari va istiqbollari.....	479
Kurbanova Mohinur Xabib qizi	
Xalqaro sayohat lug'ati va uning shakllanishi.....	487
Abduaxadova Zilola Djamoliddinovna	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari va uni o'zbekiston respublikasi hisob tizimini rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyati.....	492
Quvvatov G'olibjon Baxtiyor o'g'li	
Kooperatsiyalarning tutgan o'rni va ahamiyati.....	501
Mirzayev Musurmon Umidullayevich, Ziyadullayev Ilhom Narkobilovich	
Использование методов математического моделирования при внедрении коммерческих автоматических систем	505
Курбанова Рахима, Ахмедов Мехрохжон	
Tijorat banklari kapitalidagi davlat ulushini kamaytirish yo'llari.....	511
Vasiyev Alisher Samiyevich	
Механизмы трансформации неформального сектора в официальную экономику на основе финансовых инструментов.....	515
Кошанов Абдимурат Азат ули, Муртазаев Шахрух Коньскайлиевич	

The impact of tourism on the economy of Uzbekistan	519
Xaydarova Marjona, Muxamedboyeva Muxlisa, Umarov Kamron, Usmanova Aziza	
Mintaqada gastroturizm rivojlanishining iqtisodiy asoslari va zamonaviy tendensiyalari	525
Masharipova Manzura Alimbayevna	
Tikuv-trikotaj korxonalari brend jozibadorligini oshirishning ilmiy-nazariy jihatlarini	535
O'rinov Akmaljon Axmadjonovich	
Bank tizimida hisobotlarni avtomatlashtirish texnologiyalari	542
Sodiqov Sanjar Saydullo o'g'li	
Engineering programs in Uzbekistan on the verge of fifth industrial revolution	547
Khasan Khankeldiyev	
Aksiyadorlik jamiyatlarining boshqaruvini yaxshilashda korporativ madaniyatning ahamiyati	551
Akramova Nazokat Israilovna	
Tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy taraqqiyotdagi o'rni	562
Amonov Mehridin Oromiddinovich	
O'zbekiston sanoat tarmoqlarida kooperatsiya asosida tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish tizimini takomillashtirish yo'llari	572
Xalilova Sevaraxon Alijon qizi	
Moliyaviy barqarorlikning asosiy ko'rsatkichlari va ularning tahlili	578
Urmanbekova Iroda Farxodovna	
Tijorat banklarining mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rnini tahlil qilish	583
Kilicheva F.B., Mengnorov A.A., Bozorova O.R.	
Bog'dorchilik tarmog'ida klasterlarni joriy qilishda yevropa tajribasini qo'llash imkoniyatlari	591
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
To'qimachilik klasterlarini boshqarishda xorijiy mamlakatlar tajribasi	598
Mansurov Saidxo'ja Kamalovich	
Barriers to tourism infrastructure development in uzbekistan: a critical analysis	605
Sarvinov Shodmonova	
Xalqaro bozorda qishloq xo'jaligi mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirish	609
Mengnorov Almardon Abdirahmonovich	
O'zbekiston respublikasida infratuzilma loyihalarini amalga oshirishdagi risklarni boshqarish	620
Yusupova Zilola Ismoiljon qizi	
Korxonaning iqtisodiy barqarorligiga erishishning zamonaviy tendensiyalari	626
Iminova Nargizaxon Akramovna	
Qishloq joylari maishiy xizmat ko'rsatish sohasida axborot resurslaridan samarali foydalanish	631
Xamdamov Eldor Toshmurovich	
Meva-sabzavotlar eksportida transport koridorlari va vositalarini tanlash xususiyatlari	636
Yusupov Muxiddin Soatovich	
Рынок рабочей силы в узбекистане и ее воспроизводство	644
Шакиров Амаль Улугбекович, Камилова Наргиза Абдукахаровна	
Деньги и их функции в экономике	650
Мурадиллаев Мансур Мехроживич, Камилова Наргиза Абдукахаровна	
Развитие сельского хозяйства в узбекистане	654
Махмудов Алишер Мухтарович, Камилова Наргиза Абдукахаровна	
Инвестиции и инновации в химической промышленности узбекистана: современные тенденции и перспективы	658
Хусаинов Равшан Рахимович, Султанходжаев Аманулла Асадуллаевич	
Tijorat banklari aktivlarini boshqarishni takomillashtirish	666
Mardonova Shoxsanam Baxodirovna	
Definition of agritourism as a multifunctional development in rural areas	672
Aktamov Olimjon Abdugani ugli	
Kameral soliq tekshiruvida smart texnologiyalarini ma'lumotlarini soliq organlarining ma'lumotlar bazasida shakllanishi	680
Qurbonov Muxiddin Abdullaevich	
Проблемы регулирования государственно-частного партнерства и рекомендации по их решению (на примере безработицы в республике узбекистан)	687
С.Э. Холмуратов	

Автоматизация аудиторских процедур с использованием искусственного интеллекта.....	692
Ходжарахманова Назира Бахтияр кизи	
Past karbonli iqtisodiyotga o'tish zaruriyati va uning omillari.....	701
Valiyev Axliddin Aropitdinovich	
Yengil sanoatda zamonaviy tikuv mashina-kichik robotlarning mexanizmlarini mukammallashtirish	705
Sirojova Muxabbat Sodiq qizi, Kurbanov Fazliddin Aminovich	
Jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortish tizimining institutsional va iqtisodiy asoslari	710
Kuzieva Nargiza Ramazanovna, Bobomuratova Manzura Panji qizi	
Foyda solig'i bo'yicha bo'nak to'lovlarni to'lash tartibi	717
Yangieva N.S.	
Kichik biznes va tadbirkorlik subyektlarini soliqlar vositasi qo'llab-quvvatlashning amaldagi holati	722
Turanboyev Boburjon Qodirjon o'g'li	
Motivation, goal-setting, and organizational performance: a case study from uzbekistan's chemical industry	726
Mamataliev Anvar Ergashevich, Bobur Urinov	
Применение искусственного интеллекта при организации налогового администрирования узбекистана	733
Н.А. Артиков	
Ayollar tadbirkorligini rivojlantirish zaruriyatini keltirib chiqaruvchi omillar.....	737
Sharofiddinova Gulnoza Iloxmonovna	
Raqamli texnologiyalarning tijorat banklari samaradorligiga ta'siri	745
Maksudov Avazbek Ulug'bek o'g'li	
Suv tanqisligi sharoitida yashil iqtisodiyotni rivojlantirish asoslari	750
Qosimov Maxamatjon Sulaymanovich	
Rivojlanayotgan iqtisodiyotda raqamli va raqamli bo'lmagan korxonalar tahlili	761
Raxmonov Nodirjon Raxmonjon o'g'li	
Aholining o'rtacha umr ko'rish yoshini o'zgarishi sharoitida keksalarning ijtimoiy ta'minotiga xavflarning ortishi.....	767
To'irov Shohboz Ziyodullo o'g'li	
Oliy ta'lim tizimida moliyaviy nazorat samaradorligini ta'minlash ichki nazorat xizmatlari	773
Xaydarov Baxrom Xolmuradovich	
Moliya bozorida xususiy banklar faolligini ta'minlash istiqbollari	777
Abduqahhorov Asilbek Ahror o'g'li	
Budjet daromadlari ijrosini ta'minlashda soliqlar hisobi va tahlilining ahamiyati	782
Abdullaev Abror Bozarboevich	
Aholi daromadini oshirish yo'llari.....	803
Shadmanov Baxodir Sherkulovich	
Tourism and regional identity in Uzbekistan: balancing heritage and development	808
Raximova Nilufar Aminovna, Abdukholikova Farida Erkinjon qizi	
O'zbekiston sanoat korxonalarining fond bozorida ishtiroki tahlil va muammolari.....	815
Igitov Jurabek Kuzibekovich	
O'zbekistonda davlat-xususiy sheriklik loyihalarini moliyalashtirish va amalga oshirish tahlili	823
Karabaev Sanjar Abdusamatovich	
Globalashuv sharoitida milliy korxonalarning eksport salohiyatini boshqarish masalalari	832
Qodirov Humoyun Tolibjon o'g'li	
Бизнес-планирование и прогнозирование деятельности организации.....	836
Алимов Бехзоджон Наврузжонович	
Farg'ona vodiysida ekoturizm – kambag'allikka qarshi kurashning yangi imkoniyatlari	840
Soliyeva Nilufar Muxtorjon qizi	
Aholi turmush darajasi baholash bo'yicha dasturiy ta'minot ishlab chiqishda horij tajribasini o'rganish	844
Tursunov Farxod Baxodir o'g'li	
Mintaqa aholi turmush farovonligiga ta'sir qiluvchi omillar tasnifini ishlab chiqish.....	848
Xodjaniyazov Shohruh Yuldashevich	
Xususiy oliy ta'lim muassasalari menejmentining nazariy jihatlar va o'ziga xos xususiyatlari.....	856
Karimov Ulug'bek Usmonovich	

Infratuzilma va bozor infratuzilmasi tushunchalarining nazariy tavsifi	861
G'aniyev Botir Baxtiyorovich	
Повышение инвестиционной привлекательности – важное условие повышения конкурентоспособности предприятий.....	865
Каримова Дилафруз Садирдин кизи	
Yevropa ittifoqi davlatlari tijorat banklarining soliq to'lovlarini amalga oshirish tartibi	870
Komolov Odiljon Sayfidinovich	

YEVROPA ITTIFOQI DAVLATLARI TIJORAT BANKLARINING SOLIQ TO'LOVLARINI AMALGA OSHIRISH TARTIBI

Komolov Odiljon Sayfidinovich

i.f.n., professor

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Xalqaro moliya” kafedrası professori

E-mail: odiljonuzb@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0289-8673

Annotatsiya: Ushbu maqolada biz Yevropa tijorat banklariga qo'llaniladigan maxsus soliqlarni banklarni kapitallashuviga haqiqiy ta'sirini tahlil qilamiz. Tadqiqotimiz shuni ko'rsatadiki, Yevropa tijorat banklari uchun yangi moliyaviy yig'im joriy etilishi ularning faoliyatini sezilarli darajada yomonlashtiradi va kredit berish kanallari orqali haqiqiy iqtisodiyotga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Kredit munosabatlari bo'yicha mikrodarajadagi ma'lumotlardan foydalanib, kreditga bo'lgan talab omillarini nazorat qilgan holda tijorat banklari to'laydigan soliqlarga bog'liq kredit portfel'i taklifi bo'yicha shokni aniqlaymiz. Shuningdek, biz soliq qarzlari to'lashi zarur bo'lgan kredit tashkilotlariga duch kelgan korxonalar uchun firmaga xos miqdoriy ko'rsatkichni hisoblaymiz. Tahlil natijalari shundan dalolat beradiki, soliq to'lovlari investitsiya va ishlab chiqarish hajmiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bizning natijalarimiz siyosat nuqtai nazaridan muhim ahamiyatga ega, chunki ular tijorat banklariga qo'llaniladigan ikkilamchi soliqlarning iqtisodiy oqibatlarini yoritib bergan. Shuningdek, Yevropa tijorat banklarini soliqqa tortish amaliyotidagi ijobiy yutuqlarini mamlakatimiz soliq amaliyotiga qo'llash bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Yevropa Markaziy banki, moliyaviy muassasalar, tijorat banklari, xavfga asoslangan aktivlar, soliq tizimi, banklar tomonidan to'lanadigan soliqlar, soliq stavkalari, soliq imtiyozlari, korporativ daromad solig'i, tijorat banklarining riskli aktivlari, sof foiz daromadi, sof foizsiz daromadi.

Abstract: This article analyzes the specific taxes imposed on European commercial banks and their real impact on bank capitalization. Our research indicates that the introduction of new financial levies for European commercial banks significantly deteriorates their operations and negatively affects the real economy through lending channels. By utilizing micro-level data on credit relationships, we identify the supply-side shock to bank credit portfolios resulting from tax payments while controlling for credit demand factors. Additionally, we compute a firm-specific quantitative measure for companies that rely on credit institutions subject to tax liabilities. Our findings suggest that tax payments have an adverse effect on investment and production volumes. These results are of critical importance from a policy perspective, as they highlight the economic consequences of secondary taxation imposed on commercial banks. Furthermore, recommendations and proposals are developed for integrating the positive aspects of European commercial banking taxation practices into our country's tax system.

Key words: European Central Bank, financial institutions, commercial banks, risk-based assets, tax system, taxes paid by banks, tax rates, tax incentives, corporate income tax, risky assets of commercial banks, net interest income, net non-interest income.

Аннотация: В данной статье анализируется влияние специальных налогов, применяемых к европейским коммерческим банкам, на их капитализацию. Наше исследование показывает, что введение новых финансовых сборов для европейских коммерческих банков значительно ухудшает их деятельность и оказывает негативное влияние на реальную экономику через кредитные каналы. Используя микроданные о кредитных отношениях, мы выявляем шок предложения кредитного портфеля, связанный с налоговыми обязательствами коммерческих банков, контролируя при этом факторы спроса на кредит. Кроме того, мы рассчитываем количественный показатель на уровне предприятий, подверженных воздействию налоговых обязательств кредитных учреждений. Результаты анализа свидетельствуют о том, что налоговые платежи оказывают отрицательное влияние на инвестиции и объемы производства. Наши выводы имеют важное значение с точки зрения экономической политики, поскольку освещают экономические последствия двойного налогообложения коммерческих банков. Также разработаны предложения и рекомендации по применению положительного опыта налогообложения европейских коммерческих банков в национальной налоговой практике.

Ключевые слова: Европейский Центральный банк, финансовые учреждения, коммерческие банки, активы с учетом риска, налоговая система, налоги, уплачиваемые банками, налоговые ставки, налоговые льготы, корпоративный подоходный налог, рискованные активы коммерческих банков, чистый процентный доход, чистый непроцентный доход.

KIRISH

XXI asrning boshlanishi bilan eng yirik iqtisodiy tanazzullarning kelishi, xususan, jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, juda ko'plab mamlakatlarda yuzaga kelgan valyuta inqirozlari, global pandemiya bilan bog'liq inqirozlar, shuningdek, oxirgi yillarda kechayotgan turli mintaqalardagi yuzaga kelgan geosiyosiy jarayonlarning salbiy oqibatlari moliyaviy muassasalar tomonidan ortiqcha va yuqori tavakkalchilikka asoslangan faoliyat yuritilayotganini ochiq-oydin namoyish etmoqda. Global moliyaviy inqirozning oldini olish uchun amalga oshirilgan davlat yordam dasturlari, fiskal rag'batlantirish choralari va misli ko'rilmagan monetar yumshatish siyosati natijasida siyosatchilar moliyaviy tizimning barqarorligini ta'minlash va banklarning iqtisodiy silkinishlarga chidamliligini oshirish maqsadida yangi qoidalarni joriy etdilar. Bu islohotlar qatorida kapital va likvidlik talablarini oshirish kabi choralar muhim o'rin tutdi.

Tijorat banklari tomonidan to'lanadigan soliqlar moliyaviy sektordan daromad yig'ish vositasi sifatida joriy etilgan bo'lsa-da, ularning umumiy iqtisodiyotga ta'siri jiddiy va ko'p qirrali bo'lishi mumkin. Tijorat banklariga soliq yukining oshishi moliyaviy vositachilik xarajatlarini ko'paytirib, kredit taqdim etish kanallari orqali real iqtisodiyotga salbiy ta'sir o'tkazishi mumkin.

ADABIYOTLAR SHARHI

Ilmiy adabiyotlarda Yevropa banklari to'laydigan soliqlari bank tizimiga sezilarli xarajatlar yuklashi mumkinligi haqida ko'plab dalillar keltirilgan. Bunday soliqlar kredit vositachiligi [11,13,14,26,28], tavakkalchilik darajasi [10,16] va banklarning moliyaviy barqarorligi [21] kabi jihatlarga ta'sir ko'rsatishi aniqlangan. Biroq, aksariyat tadqiqotlar mazkur masalalarni ayrim banklar nuqtai nazaridan o'rganib, kengroq iqtisodiy oqibatlarini yetarlicha tahlil qilmagan.

Shu bilan birga, ayrim Yevropa davlatlari banklarining qisqa muddatli moliyalashtirish manbalaridan va xavfli aktivlardan ortiqcha foydalanishini cheklash maqsadida qo'shimcha soliqlar va yig'implar joriy qilgani ta'kidlangan [15]. Shuningdek, ba'zi davlatlar byudjet daromadlarini oshirish maqsadida moliyaviy tashkilotlarga sohaviy soliqlar joriy etganligi ko'rsatib berilgan [14].

So'nggi yillarda Yevropa davlatlari bank soliqlari konsepsiyasi yana dolzarblik kasb etmoqda. Xususan, Ispaniya va Italiya kabi davlatlar bank daromadlarining keskin ortishi fonida "fors-major" soliqlarini joriy etdilar [20,27]. Bunday kredit tashkilotlariga qo'yilgan favqulodda soliqlar moliyaviy barqarorlikka ehtimoliy ta'siri yuzasidan xavotirlarni keltirib chiqaradi. Ortiqcha soliq yuklamasi banklarning kapital zaxiralarini shakllantirish imkoniyatini zaiflashtirib, ularning iqtisodiyotga kredit berish salohiyatini susaytirishi mumkin, ayniqsa, iqtisodiy qiyinchiliklar davrida [18,24]. Shuningdek, bu turdagi soliqlarning xilma-xilligi va transchegaraviy faoliyat yurituvchi tashkilotlar uchun qo'shaloq soliqqa tortilish xavfi moliyaviy tizimda parchalanishga olib kelishi mumkinligi bo'yicha tahlillar olib borilgan [18].

Shuningdek, tijorat banklari solig'ining mikroiqtisodiy nuqtai nazardan real sektorni moliyalashtirishga ta'sirini va firmalarning soliqqa tortilgan banklar bilan mavjud munosabatlari orqali ularning investitsiya, ishlab chiqarish va bandlik bo'yicha qarorlariga qanday ta'sir ko'rsatishini tahlillari olib borilgan. Buning uchun tijorat banklarining qarz oluvchilarga ta'siri haqidagi batafsil ma'lumotlar Orbis ma'lumotlar bazasidagi firmalarning iqtisodiy natijalari bilan solishtirilib o'rganilgan. Keyinchalik, Amiti va Weinstein [4], shuningdek, Alfaro va boshq. [2] metodologiyalaridan foydalangan holda bank solig'i bilan bog'liq bank faoliyatidagi kredit ta'minotidagi o'zgarishlarni kreditga bo'lgan talabdan kelib chiqadigan o'zgarishlardan ajratib tahlil qilishgan. Ushbu baholash asosida bank solig'ining korporativ ta'sirini o'lchash choralari ishlab chiqish va uning firmalarning turli natijalariga ta'siri tahlil qilingan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Yevropa tijorat banklari to'laydigan soliqlari va iqtisodiy faollik o'rtasidagi bog'liqlikka oydinlik kiritamiz. Jumladan, moliyaviy institutlar aktivlariga qo'yilgan soliqlar, tijorat banklarining daromaddorligi va kredit siyosatiga qanday ta'sir ko'rsatishini o'rganamiz. Shuningdek, tijorat banklari soliqlari natijasida kredit miqdorining qisqarishi korxonalarning sarmoyaviy faoliyati, sotuv hajmi va ish bilan ta'minlash darajasiga qanday ta'sir qilishi tahlil qilinadi. Shu orqali ushbu tartiblarning makroiqtisodiy xarajatlari kredit bozori mexanizmi orqali qanday shakllanishini aniqlashga harakat qilamiz.

Kredit taqchilligi va sarmoyalar pasayishi natijasida tijorat banklari to'laydigan soliqlar banklarning o'z daromadlarini qisqartiradi, bu esa ularni kredit berish faoliyatini cheklashga majbur qiladi. Natijada korxonalar va xususiy sektor uchun moliyaviy resurslar qimmatlashadi. Kichik va o'rta biznes uchun qarz olish imkoniyatlari cheklanadi. Sarmoyalar kamayib, iqtisodiy o'sish sustlashishi mumkin.

Foiz stavkalarining oshishi natijasida tijorat banklari soliq xarajatlarini qoplash uchun kredit foiz stavkalarini oshirishi mumkin, bu esa o'z navbatida iste'molchilarning ipoteka va iste'mol kreditlariga talabini kamaytiradi.

Korxonalar uchun qarz olish narxi ko'tarilib, ularning faoliyat yuritish xarajatlari ortishiga olib keladi.

Iqtisodiy o'sishning sekinlashishi tufayli tijorat banklari tomonidan amalga oshiriladigan soliqlar natijasida moliyaviy xizmatlar qimmatlashsa, bu o'z-o'zidan iste'mol va sarmoyalarning qisqarishiga sabab bo'ladi. Ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida rivojlanish sur'atlari pasayadi. Umumiy iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Bank sektorining moliyaviy barqarorligiga ta'siri: agar soliq yuklamasi juda yuqori bo'lsa, bu banklarning moliyaviy barqarorligiga tahdid solishi mumkin. Bunda tijorat banklari likvidlik va kapital bazalarini mustahkamlash o'rniga xarajatlarni kamaytirishga majbur bo'ladi. Riskli aktivlarga sarmoya kiritish imkoniyati cheklanadi. Banklar o'z operatsiyalarini qisqartirishi yoki boshqa soliq imtiyozlari mavjud davlatlarga ko'chishi mumkin.

Soliq yukining iste'molchilarga o'tkazilishi natijasida banklar ko'pincha soliq yukini mijozlarga o'tkazadi, bu esa tijorat banklari xizmatlari uchun yig'imlar va komissiyalarning oshishiga olib keladi. Shuningdek, depozit foizlarining pasayishi natijasida jismoniy shaxslar va investorlar uchun passiv daromad kamayishiga sabab bo'ladi.

Ta'rifga ko'ra, vaqtinchalik yuqori bank foydasi fonida Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlarning deyarli yarmi (27 ta mamlakatdan 12 tasi) 2023-yildan boshlab banklar uchun yangi soliqlarni joriy etdi. Yangi soliqlarni hujjatlashtirish va ularning shakllanishidagi katta farqlari bo'ldi, albatta. Geterogenlikning asosiy yo'nalishlaridan biri – soliq bazasidir. Soliq bazasi sifatida quyidagilar tanlanishi mumkin:

- tijorat banklari majburiyatlari yoki aktivlari;
- tijorat banklari foydasi yoki ortiqcha foydasi;
- tijorat banklarining sof foiz daromadi;
- tijorat banklarining sof daromadi (foizsiz daromad yig'indisi) yoki ortiqcha sof daromadi.

Boshqa farqli jihatlar – soliq stavkalari, soliq muddati va banklarga tushadigan umumiy soliq yukidir (bu hukumat uchun moliyaviy daromadga to'g'ri keladi). Demak, tushunishimizcha, geterogenlik banklarga joriy etilgan yangi soliqlarning har xil mexanizmlarga asoslanganini va tijorat banklari uchun turli ta'sir ko'rsatishini anglatadi.

Geterogenlik – turli elementlar yoki ob'ektlar o'rtasidagi farqlar, xilma-xillik yoki nomutanosiblikni anglatadi. Iqtisodiyot va moliya sohasida geterogenlik muayyan jarayon yoki ko'rsatkichlar turli holatlarda va turli sub'ektlarda har xil tarzda namoyon bo'lishini bildiradi. Masalan:

Banklar o'rtasidagi geterogenlik – banklarning turli hajmdagi aktivlarga egaligi, foyda olish darajasi, risklarga munosabati va biznes modellarining har xilligini bildiradi.

Soliq siyosatining geterogenligi – davlatlar yoki hududlar o'rtasida soliq stavkalari va tuzilmasining farq qilinishi anglatadi.

Firmalar o'rtasidagi geterogenlik – kompaniyalarning moliyaviy resurslari, bozordagi mavqei, faoliyat yo'nalishi va raqobat qobiliyatining turlicha bo'lishini taqazo etadi.

Yevropa Ittifoqi mamlakatlaridagi tijorat banklari uchun yangi joriy etilgan soliqlar yukini hujjatlashtirishda soliqlarni (yillik hisobda) tijorat banklarining riskli aktivlariga (RWA) nisbatan foiz sifatida ifodalaymiz, bu esa arifmetik jihatdan bank kapitali nisbatlariga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan foiz nuqtalariga mos keladi. Bu usul soliq qiymatini baholashda "prudensial" ta'sirni hisobga olish imkonini beradi. Ushbu soliqlar mablag'lari bank kapitaliga yo'naltirilgan bo'lar edi.

Pridensial (inglizcha prudential) – bu ehtiyotkorlik, xatarlarni boshqarish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar va siyosatlarni anglatadi. Bank va moliya sohasida pridensial choralar banklarning mustahkam va barqaror ishlashini ta'minlash, moliyaviy inqirozlarning oldini olish va depozitorlarni himoya qilish uchun qo'llaniladi. Bunday choralarga quyidagilarda ko'rish mumkin:

- Kapital yetariligi talablari – banklar o'z aktivlarini yo'qotish xavfidan himoya qilish uchun ma'lum miqdorda kapital zaxirasiga ega bo'lishi kerak.
- Likvidlik me'yorlari – banklar o'z majburiyatlarini bajara olishi uchun yetarlicha likvid aktivlarga ega bo'lishi talab qilinadi.
- Xatarlarni boshqarish siyosati – banklar kredit, bozor va operatsion xatarlarni nazorat qilish va kamaytirish choralarni ko'rishi lozim.

Pridensial soliq degani esa banklar uchun joriy qilinayotgan yangi soliqlarning bank kapitaliga ta'sirini baholash usuli sifatida ishlatilmoqda. Agar bu soliq mablag'lari bank kapitali sifatida saqlanganda, banklar moliyaviy barqarorroq bo'lishi mumkin edi, deb taxmin qilinmoqda.

Ammo bu talqin mukammal emas, chunki boshqa muqobil ssenariylar ham mavjud. Masalan, tijorat banklari soliq sifatida yig'ilgan mablag'larni aksiyadorlarga dividend yoki aksiyalarni qayta sotib olish shaklida tarqatishi mumkin edi. Shu bilan birga, ushbu mezonlar soliq stavkalarini solishtirish uchun juda qisqa va aniq usulni taqdim etadi.

Soliq qiymati haqidagi ma'lumot bir nechta manbalardan olingan va quyidagi tartibda ishlab chiqilgan. Birinchi navbatda, Yevropa Ittifoqi mamlakatlari uchun Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (XVJ) hisobotida mamlakat

bo'limlaridan olingan kutilgan soliq daromadi ma'lumotlaridan foydalanamiz. Agar XVJ hisobotining mamlakat bo'limlarida bu ma'lumotlar mavjud bo'lmasa, yangi xabarlardan foydalanamiz. Agar XVJ hisobotida mazkur ma'lumotlar bo'lmasa, biz potensial soliq daromadini Yevropa Markaziy banki (ECB) tomonidan taqdim etilgan banklarning birlashtirilgan ma'lumotlaridan foydalanib, soliq bazasi va soliq stavkalariga asosan hisoblaymiz.

Shuni ta'kidlash joizki, soliq qiymati haqidagi ma'lumot mamlakatlar bo'yicha umumlashtirilgan va u ayrim banklarga nisbatan soliqlarning farqli ta'sirini yashirishi mumkin. Hozir endi biz 2023-yildan beri yangi bank soliqlarini joriy etgan barcha Yevropa Ittifoqi mamlakatlari bo'yicha bank soliqlari tartiblarining tahlillariga o'tamiz. 1-jadvalda mamlakatlar tijorat banklari soliqlarining bazasi, davomiylik muddati va tushumi haqidagi ma'lumotlarni umumlashtirib, shuningdek, bank daromadlari bo'yicha ma'lumot manbalarini ham ko'rib o'tamiz.

E'tiborli jihati shundaki, Belgiya va Niderlandiyadagi past soliq tushumini inobatga olmaganda, bank soliqlaridan kutilayotgan tushum har yili banklarning xavfga asoslangan aktivlari (RWA)ning 0,25% – 1% oralig'ida joylashgan. Xavfga asoslangan aktivlar (Risk Weighted Assets – RWA) – bu bankning aktivlari va balansdan tashqari majburiyatlari, ularning xavf darajasiga qarab baholanadigan va kapital talablarini hisoblashda foydalaniladigan mezon.

1-jadval tijorat banklari soliqlarining bazasi, davomiylik muddati va tushumi haqidagi ma'lumotlarni umumlashtiradi, shuningdek, bank daromadlari bo'yicha ma'lumot manbalarini ham ko'rsatadi.

1-jadval. Yel davlatlaridagi yangi joriy etilgan bank soliqlari bo'yicha umumiy ma'lumoti¹

Davlat	Soliq bazasi	Soliq davomiyligi	Soliq tushumi, mln yevro	Soliq tushumi, RVA ² foizi	Soliq tushumi manbasi
Belgiya	Passivlar	Doimiy	150	0.04	Ma'lumot manbai / Yangiliklar
Niderlandiya	Passivlar	Doimiy	150	0.02	Ma'lumot manbai / Yangiliklar
Sloveniya	Aktivlar	5 yil	111	0.3	O'z hisob-kitoblari
Estoniya	Foyda	2 yil	60	0.3	Ma'lumot manbai / Yangiliklar
Latviya	Foyda	1 yil	140	0.9	Ma'lumot manbai / Yangiliklar
Litva	NII ³	1 yil va 7,5 oy	250	1.2	Ma'lumot manbai / Yangiliklar
Chexiya	Foyda	3 yil	600	0.5	O'z hisob-kitoblari
Ruminiya	Sof daromad	Doimiy	160	0.2	Ma'lumot manbai / Yangiliklar
Slovakiya	Foyda	3 yil (kamayib boradi)	340	0.8	Ma'lumot manbai / Yangiliklar
Vengriya	Sof daromad	2-3 yil	640	0.6	Ma'lumot manbai / Yangiliklar
Ispaniya	Sof daromad	3 yil	1200	0.1	O'z hisob-kitoblari
Italiya	NII	1 yil	3000	0.25	Ma'lumot manbai / Yangiliklar

Yevropa Ittifoqidagi uchta davlat bank aktivlari yoki majburiyatlari asosida soliq joriy qildi. Bular: Belgiya, Niderlandiya, Sloveniya. Belgiya ma'lum bank majburiyatlari bo'yicha soliq stavkasini 0,13% dan 0,17% ga oshirdi. Bu «mijozlar oldidagi majburiyatlar» (asosan omonatlar) uchun qo'llaniladi, ular Belgiya banklarining umumiy majburiyatlarining taxminan 2/3 qismini tashkil etadi. Ushbu oshirilish natijasida Belgiya soliq tushumini yillik €150 mln ga yetkazishni kutmoqda, bu RWAning taxminan 0,04% ni tashkil qiladi. Kelgusida Belgiya soliq tushumini aniq bir byudjet miqdorida ushlab turish uchun bank majburiyatlari o'zgarishiga qarab soliq stavkalarini har yili qayta ko'rib chiqishni rejalashtirmoqda.

1 <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2024/143/article-A001-en.xml> veb sayti ma'lumotlari asosida tayyorlandi.

2 RVA – bu bank aktivlarining xavf darajasiga qarab baholangan qiymati bo'lib, u bank kapitali talablarini hisoblash uchun ishlatiladi.

3 NII (Net Interest Income, NII) Sof foiz daromadi – bankning foizli aktivlaridan (masalan, kreditlardan) olgan foiz daromadi va foizli majburiyatlari (masalan, depozitlar va obligatsiyalar bo'yicha to'langan foizlar) o'rtasidagi farqni anglatadi.

Niderlandiya bank soliqlarini qisqa muddatli majburiyatlar (1 yildan kam) uchun 0,06% ga va uzoq muddatli majburiyatlar (1 yildan ko'p) uchun 0,03% ga oshirdi (avvalgi stavkalar mos ravishda 0,04% va 0,02% edi). Depozit va kapital shaklidagi majburiyatlar soliqqa tortilishdan mustasno. Har yili €150 mln yig'ilishi kutilmoqda, bu RWAning 0,02% ni tashkil etadi.

Belgiya va Niderlandiyaning yangi bank soliqlari juda past darajadagi fiskal tushumni keltirishi bilan ajralib turadi. Ikki davlatda ham ushbu soliqlar doimiy tarzda qo'llanishi rejalashtirilgan.

Sloveniya bank aktivlariga 0,2% miqdorida soliq joriy qildi. Banklar uchun juda og'ir yuk bo'lmazligi uchun ushbu soliq banklarning soliqdan oldingi foydasining 30% i bilan cheklangan. Biroq bu cheklov bank tizimi uchun umumiy miqyosda hozircha ta'sir qilmaydi va so'nggi 10 yilda ham ta'sir qilmagan bo'lar edi. Ushbu soliq 5 yil muddatga joriy qilingan bo'lib, 2023-yil avgust oyidagi kuchli toshqinlardan keyin tiklanish loyihalarini moliyalashtirish uchun mo'ljallangan. Sloveniya €111 mln soliq tushumini kutmoqda, bu RWAning 0,3% ni tashkil etadi.

Yevropa Ittifoqidagi boshqa davlatlar bank foydasi, sof foiz daromadi (NII) yoki sof daromad oqimlari (Net Revenue) asosida soliq joriy qildi. Bu soliqlar umumiy foyda yoki "ortiqcha" foyda miqdoriga asoslanishi mumkin.

Boltiqbo'yi davlatlaridan Estoniya tijorat banklar bilan kelishuvga erishdi, bunda banklar ma'lum bir foydani dividend sifatida to'laydi, bu esa korporativ daromad solig'i (CIT)ga tortiladi. Estoniyada taqsimlanmagan foydaga soliq qo'llanmaydi. 2024-yilda CIT 20%, 2025-yilda esa 22% tashkil etadi. Banklar soliq tushumlarini ta'minlash uchun ikki yilda €120 mln dividend sifatida to'laydi. Bu RWAning 0,3% ni tashkil etadi. Bu kelishuv natijasida banklar joriy soliq miqdoridan bir necha barobar ko'proq pul ajratishi kerak. Ya'ni, 2024-yilda soliq tushumi miqdorini qoplash uchun jami soliq miqdoridan 5 barobar ko'p pul ajratish talab etiladi. 2025-yilda esa soliq miqdoridan 4,5 barobar ko'p pul ajratish kerak bo'ladi. Bu banklar uchun ikki yilda RWAning 3% hajmida dividend to'lashni anglatadi.

Latviya 2024-yilda bank foydasiga to'liq 20% Korporativ daromad solig'ini (CIT) joriy qildi (Latviyada odatda taqsimlanmagan foydaga soliq solinmaydi). Bu kelishuv doimiy bo'ladimi yoki yo'qligi hozircha aniq emas. Qo'shimcha ravishda, Latviya 2024-yil uchun bir martalik "Ipoteka qarz oluvchilarini himoya qilish to'lovi" (MBPF) ni joriy qildi. Ushbu to'lov banklar tomonidan qarz oluvchilarni qo'llab-quvvatlash uchun ipoteka qarzlarining qoldiq qiymatidan 0,5% miqdorida to'lanadi. Agar bank 2024-yilda ipoteka foiz stavkasi 50% ga kamaytirsas, u holda ushbu to'lovni to'lashdan ozod bo'ladi. CIT tushumining kutilayotgan hajmi: €140 mln (RWAning 0,9%).

Litva 2023-yilning bir qismi va 2024-yil uchun "ortiqcha" sof foiz daromadi (NII)ga 60% miqdorida soliq (to'lov) joriy qildi. Ortiqcha NII 2018–2022-yillar davridagi o'rtacha NII miqdoridan 50% yuqori bo'lgan qismi sifatida belgilangan. Bu soliq mavjud tizimga qo'shimcha ravishda joriy qilingan bo'lib, unda banklar uchun korporativ daromad solig'i (CIT) no-moliyaviy korporatsiyalar (NFC) uchun stavkaga nisbatan 5 foiz punkt yuqori bo'lgan. Litva ushbu soliqdan €250 mln yig'di, bu RWAning 1,2% ni tashkil etadi.

Markaziy va Sharqiy Yevropa (CESEE) davlatlaridan Chexiya 2023–2025-yillar uchun "ortiqcha" bank foydasiga 60% miqdorida soliq joriy qildi. Ortiqcha foyda 2018–2021-yillar davridagi o'rtacha foydadan yuqori bo'lgan qismi sifatida belgilangan. Chexiya har yili €600 mln yig'ilgan bo'lib, bu RWAning 0,5% ni tashkil etadi.

Vengriya 2022-yilda banklarning sof daromadi (foiz marjasi va xizmat haqlari daromadi) uchun 10% miqdorida soliq joriy qildi, 2023-yilning birinchi yarmida bu stavka 8% ga tushirildi. 2024-yildan bu soliq progressiv bo'lib, eng yuqori marjinal stavka 30% ga yetadi. Shuningdek, 2024-yilda Vengriya banklarga davlat obligatsiyalari portfelining 10% o'sishi hisobiga soliqdan 50% chegirma olish imkoniyatini yaratdi. Birinchi yilda Vengriya €640 mln yig'di, bu RWAning 0,6% ni tashkil etdi.

Ruminiya 2024 va 2025-yillar uchun banklar sof daromadiga ("aylanma mablag" deb atalgan) 2% soliq joriy qildi, 2026-yilda bu stavka 1% ga tushadi va doimiy qo'llaniladi. Ruminiya 2024-yilda €160 mln yig'ishni kutayotgan bo'lib, bu RWAning 0,2% ni tashkil etadi, 2025-yilda esa bu miqdor ikki barobar kamayishi mumkin.

Slovakiya banklar uchun korporativ daromad solig'i (CIT)ga qo'shimcha to'lov joriy qildi. Bular 2024-yilda 30%, har yili 5 foiz punktga pasayib, 2027-yilda 15% ga tushadi. 2024-yilda Slovakiya €340 mln yig'ishni rejalashtirgan, bu RWAning 0,8% ni tashkil etadi. Keyingi yillarda tushum pasayishi kutilmoqda.

Boshqa Yevropa Ittifoqi davlatlaridan Ispaniya 2023–2025-yillar uchun banklarning sof daromadiga 4,8 foiz punkt miqdorida qo'shimcha soliq (surtax) joriy qildi. Hukumat bu soliqni doimiy qilish niyatini bildirgan. Bundan tashqari, Ispaniyada bank CIT umumiy korporativ CITga nisbatan 5 foiz punkt yuqori. Soliq faqat Ispaniyadagi mahalliy banklar faoliyatiga tatbiq etiladi (chet el banklari yoki ispan banklarining chet eldagi daromadlari soliqqa tortilmaydi). Kichik banklarga bu soliq tatbiq etilmaydi. 2023-yilda Ispaniya €1,2 mlrd yig'di, bu RWAning 0,1% ni tashkil etdi.

Italiya 2023-yil uchun "ortiqcha" NIIga 40% miqdorida bir martalik soliq joriy qildi. Ortiqcha NII 2021-yil NII miqdoridan 10% yuqori bo'lgan qismi sifatida aniqlangan. Italiya banklari uchun ushbu soliqqa kapital jamg'arish bilan bog'liq opsional mexanizm joriy qilingan. Banklar soliq summasining 2,5 barobar miqdorini "taqsimlanmaydigan rezervlarga" yo'naltirishi mumkin. Bu rezervlar Tier 1 kapitalning bir qismi sifatida

hisoblanadi. Ko'pchilik italyan banklari ushbu imkoniyatdan foydalandi. Agar kapital jamg'arish opsiyasi bo'lmaganida, Italiya €3 mlrd yig'gan bo'lardi, bu RWAning 0,25% ni tashkil etgan edi.⁴

Tijorat banklari to'laydigan soliqlarning keskin ortishi biznes muhitining barqarorligini pasaytiradi. Hatto juda past yoki ramziy ahamiyatga ega bo'lgan bank soliqlari ham siyosiy iqtisodiyot bosimlarini engillatishi mumkin, biroq byudjetga katta daromad keltirmasligi va soliq tizimining barqarorligiga nisbatan ishonchga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Shu sababli, bank majburiyatlari yoki aktivlariga soliq qo'yish byudjet daromadlarining barqarorligiga yordam beradi. Biroq, bu turdagi soliq iqtisodiy pasayish davrida banklar uchun og'ir yuk bo'lishi mumkin, chunki bank foydasi kamayganda soliqni to'lash imkoniyati ham pasayadi.

Shu bois, oxirgi vaqtlarda banklarga qo'yilgan vaqtinchalik (windfall) soliqlar, asosan, foyda yoki daromadga asoslangan bo'lib, aktiv yoki majburiyatlarga soliq esa uzoq muddatli yoki doimiy ravishda joriy etilgan.

Agar soliq oqimga (masalan, foyda yoki daromad) asoslangan bo'lsa, uning bazasini manipulyatsiya qilish osonroq bo'ladi. Banklar vaqtinchalik soliqlar amal qilgan davrda ehtiyot jamg'armalarni shakllantirish yoki taqsimlanmaydigan rezervlardan foydalanish orqali foyda ko'rsatkichlarini o'zgartirishi mumkin. Shuningdek, bank guruhlar daromadlar va foydani pastroq soliq stavkalari qo'llanadigan hududlarga taqsimlash uchun ichki moliyaviy operatsiyalar (intragroup lending) narxlashini o'zgartirishi mumkin.

Foyda yoki daromadga asoslangan soliqning aktiv va majburiyatlarga soliqdan ustunligi shundaki, u pul-kredit siyosati stavkalarining depozit stavkalariga o'tishi (pass-through) jarayonini rag'batlantirishi mumkin. Ya'ni, banklar depozitlar uchun raqobatni kuchaytirish masalasida ikki omilni inobatga oladi: qisqa muddatda yuqori foiz to'lash xarajatlari va uzoq muddatda mijozlar bazasini kengaytirishdan olinadigan foyda. Agar soliq depozit yoki aktivlarga emas, balki foyda yoki daromadga asoslangan bo'lsa, banklar depozit stavkalarini oshirishga moyil bo'lishi mumkin.

Foyda (yoki daromad) solig'i joriy etilganda, banklar yuqori foiz xarajatlarning bir qismini tashqi iqtisodiy muhitga yuklashi mumkin, chunki bu xarajatlar soliq summasini kamaytiradi. Bu banklarni depozitlar uchun raqobatni kuchaytirishga undaydi. Bu ta'sir ayniqsa vaqtinchalik foyda yoki daromad solig'i joriy etilganda kuchliroq bo'lishi mumkin, chunki kelajakda soliq bekor qilinishi banklarga katta depozit bazasidan to'liq foyda olish imkonini beradi.

Biroq, bu ta'sirlarning bir qismi banklarning soliq yukining oshishiga javoban foiz marjasini oshirishi, shu jumladan, depozitlar bo'yicha foiz stavkalarini pasaytirishi mumkinligi bilan tejalishi mumkin. Shuning uchun foyda yoki daromad solig'i boshqa bank soliq turlariga nisbatan pul-kredit siyosati stavkalari bank depozitlariga o'tishini (pass-through) rag'batlantirishi mumkin bo'lsa-da, bu soliqning umumiy ta'siri aniq emas.

Bank foydasi dastlabki taxminga ko'ra, bankning sof daromadi (net revenue)dan operatsiya va ehtiyot jamg'armalar (provisioning) xarajatlarini chiqarib tashlash orqali hisoblanadi. Boshqa korporativ daromad solig'i (CIT) kabi, bank foydasiga qo'yilgan soliq banklarning operatsiya xarajatlarini samarali boshqarishga bo'lgan rag'batini kamaytiradi, chunki xarajatlarni kamaytirishdan kelib chiqadigan foyda qisman soliq orqali yo'qotiladi.

Shu bilan birga, foyda solig'i banklarni ehtiyot jamg'armalarni shakllantirishga rag'batlantiradi, chunki bu xarajatlar soliq bazasini kamaytiradi. Bu esa banklarga noqonuniy kreditlarni (NPL) o'z vaqtida tan olish va hal qilish imkoniyatini beradi, bu esa iqtisodiyotda kreditlarning samarali taqsimlanishini qo'llab-quvvatlaydi.

Bankning sof foiz daromadi (NII) va sof foizsiz daromadi yig'indisi (net non-interest income)ni tashkil etadi. Nazariy jihatdan, NII solig'i bank foydaliligiga pul-kredit siyosati choralarning ta'sirini to'g'ridan-to'g'ri aks ettiradi, jumladan, bugungi kunda past foizli depozitlar orqali amalga oshirilayotgan ta'sirlarni. Biroq, faqat NIIga soliq solish va nofoizli daromadni soliqqa jalb qilmaslik vaqt o'tishi bilan bank daromad manbalari orasida almashinuvga olib kelishi mumkin. Masalan, banklar raqobatbardoshroq stavkalar taklif qila boshlashi, biroq xizmat to'lovlarini oshirishi mumkin, bu esa soliq bazasining torayishiga olib keladi.

2-jadval bank soliqlari bazasi bo'yicha turli variantlarning tahlilini umumlantiradi. Jadvalda "XX" kuchli ta'sirni, "X" esa yumshoqroq ta'sirni anglatadi. Masalan, aktivlar yoki majburiyatlar bo'yicha soliq barqaror byudjet daromadini ta'minlaydi, banklarni xarajatlar samaradorligini oshirishga rag'batlantiradi va uni chetlab o'tish qiyin. Biroq, bu turdagi soliqlar iqtisodiy pasayish davrida, ya'ni bank foydasi kamayganda, banklar uchun og'irroq bo'lishi mumkin va depozitlar bo'yicha pul-kredit siyosati stavkalarining o'tishini rag'batlantirmaydi.

Foyda, sof daromad yoki NIIga soliq esa iqtisodiy pasayish davrida banklar uchun qo'shimcha yuk bo'lmaydi (ayniqsa foyda solig'i, chunki unda ehtiyot jamg'armalari soliq bazasidan chiqarib tashlanadi). Shuningdek, sof daromad va NII solig'i banklarni xarajatlarni samarali boshqarishga rag'batlantirib, pul-kredit siyosati stavkalarining depozitlarga o'tishini osonlashtiradi.

Shuningdek, sof daromad yoki NII solig'i soliq bazasiga ehtiyot jamg'armalari va operatsiya xarajatlarini o'zgartirish yo'li bilan ta'sir ko'rsatish imkoniyatini cheklaydi. Shuningdek, sof daromad solig'i foizli va foizsiz daromadlar orasidagi o'zgarishlardan (substitution) himoyalangan bo'ladi.

⁴ Tier 1 kapital – bankning eng muhim va yuqori sifatli kapital qismi bo'lib, u moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi va ehtimoliy yo'qotishlarga qarshi birinchi himoya vazifasini bajaradi.

2-jadval. YeI davlatlaridagi yangi joriy etilgan bank soliqlarini iqtisodiyotga afzalliklari⁵

Bank balansidagi ko'satkichlar Iqtisodiy o'zgarishlar	Aktivlar yoki majburiyatlar	Foyda	Sof daromad	NII
Barqaror byudjet daromadi	XX			
Iqtisodiy pasayish davrida barqarorlik		XX	X	X
Xarajatlarning samaradorligini rag'batlantirish	XX		XX	XX
Monetar siyosat stavkalariga ta'siri		X	X	X
Soliqdan qochishning qiyinligi (qisqa muddatda)	XX		XX	X

Izohlar: XX: kuchli ta'sir, X: yumshoqroq ta'sir

Bu jadval bank soliqlari bazasini tanlashdagi asosiy omillarni ko'rsatadi. Masalan, aktivlar yoki majburiyatlarga asoslangan soliqlar byudjet daromadini barqaror saqlaydi va soliqdan qochishni qiyinlashtiradi, lekin iqtisodiy pasayish davrida banklarga og'irlik keltirishi mumkin. Boshqa tomondan, foyda, sof daromad va NIIga asoslangan soliqlar iqtisodiy pasayish davrida kamroq noustuvorlikka olib keladi va monetar siyosat stavkalariga ta'sirini yaxshiroq ta'minlaydi.

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, banklar uchun fiskal barqarorlik va xarajat samaradorligi muhim omillardir. Shuningdek, pul-kredit siyosatining ta'siri va iqtisodiy tanazzullarda barqarorlik ham banklar faoliyatiga ta'sir etuvchi asosiy faktorlardan biri hisoblanadi. Bu bosqichda, banklarga yangi joriy etilgan soliqlarning korxonalar iqtisodiy faoliyatiga ta'sirini baholash tahlil xulosalari uch qismga bo'linadi:

Bank solig'ining korxonalar kredit ta'minotiga ta'sirini baholash;

Kredit ta'minotidagi o'zgarishlarning korxonalar iqtisodiy natijalariga ta'sirini aniqlash;

Soliq tufayli yuzaga kelgan iqtisodiy xarajatlarni baholash.

Birinchi bosqichda bank solig'ining kredit ta'minotiga ta'siri baholanadi. Bu jarayonda kredit bozorida talab va taklifni ajratish uchun maxsus statistik usullardan foydalaniladi. Ikkinchi bosqichda kredit ta'minotidagi o'zgarishlar investitsiya, sotuvlar va ish o'rinlari o'sishiga ta'sir qilishi mumkinligi tekshiriladi. Uchinchi bosqichda esa banklarga yangi joriy etilgan soliqlarning korxonalar investitsiyalari va ish o'rinlari o'sishiga ta'siri o'rganiladi.

Bunday bosqichma-bosqich yondashuv mikro va makroiqtisodiy darajadagi tahlillarni birlashtirishga imkon beradi, shu orqali banklarga yangi joriy etilgan soliqlar tartibining umumiy ta'sirini baholash mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yevropa Ittifoqi davlatlarida tijorat banklari uchun soliq tizimi murakkab va har bir davlatga xos o'ziga xos jihatlarga ega. Soliqqa tortish tijorat banklarining daromadiga, moliyaviy operatsiyalariga va ijtimoiy mas'uliyatiga ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, tijorat banklari to'laydigan soliqlarni optimallashtirish strategiyalarini ishlab chiqishga intiladi.

Yevropa Ittifoqi davlatlarida tijorat banklari to'laydigan soliqlar davlat byudjeti uchun daromad manbai bo'lishi mumkin, lekin ularning makroiqtisodiy ta'siri ehtiyotkorlik bilan baholanishi lozim. Bank soliqlarining ortiqcha yuklamasi kredit bozoridagi samaradorlikni pasaytiradi, investitsiyalar va ishlab chiqarish sur'atlarini sekinlashtiradi va umuman iqtisodiy o'sishga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun soliq siyosati ishlab chiqilganda, uning moliyaviy sektor va real iqtisodiyotga ta'siri muvozanatli tarzda hisobga olinishi kerak.

Ushbu tadqiqotda biz Yevropa Ittifoqi davlatlarida tijorat banklari to'laydigan soliqlarning 2023-yilda moliyaviy institutlar aktivlariga joriy qilingan solig'ini keys-tahlil sifatida qo'llab, bank solig'ining mikro va makro darajadagi iqtisodiy xarajatlarni o'rgandik. Empirik natijalarimiz shuni tasdiqlaydiki, banklarga ortiqcha soliq yuklatilishi ularning foydasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi va rentabellikning pasayishi kreditlashga ta'sir qiladi. Bu esa, o'z navbatida, iqtisodiy faollikning pasayishi bilan namoyon bo'ladigan ijtimoiy xarajatlarni keltirib chiqaradi.

Eng asosiy siyosiy xulosa shundaki, moliya sohasidagi fiskal o'zgarishlarni nazorat qiluvchi mutaxassislar moliyaviy vositachilarning rentabelligi iqtisodiy o'sish uchun muhim ekanligini tan olishlari kerak. Ayniqsa, yangi choralar joriy etilganda, ushbu soliqlarning ayrim xususiyatlari bank sektori uchun noma'lumlikni oshirib, banklarning kredit berish imkoniyatlarini cheklab, iqtisodiyotga salbiy ta'sirlarga olib kelmasligiga e'tibor qaratilishi lozim.

5 <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2024/143/article-A001-en.xml> veb sayti ma'lumotlari asosida tayyorlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Albertazzi, U., Notarpietro, A., Siviero, S., 2016. An inquiry into the determinants of the profitability of Italian banks. *Bank Italy Occas. Pap.* 364.
2. Alfaro, L., García-Santana, M., Moral-Benito, E., 2021. On the direct and indirect real effects of credit supply shocks. *J. Financ. Econ.* 139 (3), 895–921.
3. Altavilla, C., Andreeva, D., Boucinha, M., Holton, S., 2019. Monetary policy, credit institutions and the bank lending channel in the euro area. *ECB Occas. Pap.* (222).
4. Amiti, M., Weinstein, D.E., 2018. How much do idiosyncratic bank shocks affect investment? Evidence from matched bank-firm loan data. *J. Political Econ.* 126 (2), 525–587.
5. Baker, A.C., Larcker, D.F., Wang, C.C., 2022. How much should we trust staggered difference-in-differences estimates? *J. Financ. Econ.* 144 (2), 370–395.
6. Banerjee, R.N., Gambacorta, L., Sette, E., 2021. The real effects of relationship lending. *J. Financ. Inter.* 48, 100923.
7. Basel III, B.C.B.S., 2011. A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems. Bank for International Settlements, Basel, Switzerland.
8. Belkhir, M., Naceur, S.B., Chami, R., Samet, A., 2021. Bank capital and the cost of equity. *J. Financ. Stab.* 53, 100843.
9. Berg, T., Reisinger, M., Streitz, D., 2021. Spillover effects in empirical corporate finance. *J. Financ. Econ.* 142 (3), 1109–1127.
10. Borsuk, M., Kowalewski, O., Qi, J., 2023. The dark side of bank taxes. *J. Bank. Financ.* 157, 107041.
11. Boscá, J.E., Domenech, R., Rubio-Ramírez, J., 2019. Macroeconomic Effects of Taxes on Banking (Vol. 19, No. 05). FEDEA.
12. Brei, M., Gambacorta, L., Lucchetta, M., Parigi, B.M., 2023. How effective are bad bank resolutions? New evidence from Europe. *J. Financ. Stab.*, 101153.
13. Buch, C.M., Hilberg, B., Tonzer, L., 2016. Taxing banks: an evaluation of the German bank levy. *J. Bank. Financ.* 72, 52–66.
14. Capelle-Blancard, G., Havrylchyk, O., 2017. Incidence of bank levy and bank market power. *Rev. Financ.* 21 (3), 1023–1046.
15. Claessens, S., Keen, M., Pazarbasioglu, C., 2010. Financial Sector Taxation: The IMF's Report to The G-20 and Background Material. International Monetary Fund, Washington.
16. Devereux, M., Johannesen, N., Vella, J., 2019. Can taxes tame the banks? Evidence from the European bank levies. *Econ. J.* 129 (624), 3058–3091.
17. EBA (2023). Risk Assessment Report of the European Banking Authority. December 2023.
18. ECB (2024). Opinion of the European Central Bank of 16 December 2024 on taxes on assets of certain financial market participants and additional corporate income taxes on certain credit institutions (CON/2019/44).
19. ECB, 2023. Financial Stability Review. European Central Bank (November, Frankfurt). Favara, G., Ivanov, I., Rezende, M., 2023. GSIB surcharges and bank lending: evidence from US corporate loan data. *J. Financ. Econ.* 142 (3), 1426–1443.
20. FT (2023). Italy Joins Wave of Windfall Taxes on Banks Across Europe. Available at: <https://www.ft.com/content/a1fb90a5-46e4-4a16-acc9-a1dbebebd3c7> (Accessed: 13 August 2023).
21. Gropp, R.E., 2014. Taxes, banks and financial stability. *Tax. Regul. Financ. Sect.* 55.
22. Haskamp, U., 2018. Spillovers of banking regulation: the effect of the German bank levy on the lending rates of regional banks and their local competitors. *Int. Econ. Econ. Policy* 15 (2), 449–466.
23. IMF (2023). Macro-Financial Implications of the Bank Tax. Republic of Poland. Selected Issues. <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/002/2023/211/article-A003-en.xml> (Accessed: 10 June 2023).
24. IMF, 2024. IMF Country Report No. 19/37. Poland, Financial System Stability Assessment. IMF Publication Services, Washington, pp. 1–80 (February).
25. Klein, P.O., Turk-Ariss, R., 2022. Bank capital and economic activity. *J. Financ. Stab.* 62, 101068.
26. Kogler, M., 2019. On the incidence of bank levies: theory and evidence. *Int. Tax. Public Financ.* 26 (4), 677–718.
27. S&P Global (2023). Bank Windfall Taxes Could Spread Further in Europe amid Fight Against Inflation. Available at: <https://www.spglobal.com/marketintelligence/en/news-insights/latest-news-headlines/bank-windfall-taxes-could-spread-further-in-europe-amid-fight-against-inflation-71823515> (Accessed: 10 June 2023).
28. Sobiech, A.L., Chronopoulos, D.K., Wilson, J.O., 2021. The real effects of bank taxation: evidence for corporate financing and investment. *J. Corp. Financ.* 69, 101989.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>